PROVINCIE

Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Obdam

Gemeentebeschrijving, december 1990

Foto omslag:
Villa uit circa 1890 aan de
Dorpsstraat 111 te Obdam.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Bodemgesteldheid *9*
2.1 Bodemsoorten *9*
2.2 Reliëf *9*
2.3 Afwatering *9*

3. Grondgebruik *13*
3.1 Agrarisch *13*
3.1.1 Verkaveling *13*
3.2 Landschapsbeeld *14*

4. Infrastructuur *15*
4.1 Landwegen *15*
4.2 Waterwegen *15*
4.3 Dijken en kaden *15*
4.4 Spoorwegen *16*

5. Nederzettingsstructuur *17*
5.1 Algemeen *17*
5.2 Obdam *17*
5.3 Hensbroek *17*
5.4 Obdammerdijk *18*
5.5 Berkmeer *18*
5.6 Wogmeer *18*

6. Bebouwingskarakteristiek *19*
6.1 Obdam *19*
6.2 Hensbroek *19*
6.3 Buitengebied *20*

Verantwoording inventarisatie *21*

Geraadpleegde literatuur *23*

Tabel bevolkingsgegevens *25*

Herkomst afbeeldingen *27*

Albeeldingen *29*

Register *43*

Colofon *45*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Obdam. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.

De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900, 1920 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

Deze gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De eerste vijf hoofdstukken van de gemeentebeschrijving zijn geschreven door mw. drs. H.S. Danner, beleidsmedewerkster van het bureau Monumentenzorg van de provincie Noord-Holland. De inventarisatie werd uitgevoerd door mw. drs. P.E. Devilee, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, december 1990

I. Inleiding

De gemeente Obdam ligt in de provincie Noord-Holland, in de MIP-regio West-Friesland en grenst in het westen en noorden aan de gemeenten Heerhugowaard en Opmeer en in het oosten en zuiden aan de gemeenten Opmeer en Wester-Koggenland. Het grondgebied van de gemeente beslaat een oppervlakte van 2095 ha. De gemeente omvat sinds de gemeentelijke herindeling van West-Friesland per 1 januari 1979 de dorpen Hensbroek en Obdam en de gehuchten Obdammerdijk, Berkmeer en Wogmeer. Het grondgebied van de gemeente is gevormd door samenvoeging van de vroegere gemeenten Obdam en Hensbroek en in het noorden kleine gedeelten van de voormalige gemeenten Heerhugowaard en Opmeer, namelijk de Berkmeer. Het noordoostelijke deel van de Wogmeer werd bij Westerkoggenland ingedeeld en in het zuidwesten werd een deel van Obdam bij de gemeente Heerhugowaard gevoegd.
Obdam en Hensbroek verkregen in 1414 samen met Spanbroek en Opmeer van de toenmalige landsheer stadsrechten en werden juridisch onafhankelijk. Deze rechten werden echter weer in 1426 vervallen verklaard. Obdam en Hensbroek werden als hoge heerlijkheden uitgegeven. Aanvankelijk waren beide heerlijkheden in één hand, later in twee.
De grenzen van deze twee rechtsgebieden werden enigszins gewijzigd na de indijking van de Wogmeer die werd drooggelegd door de ambachtsheren van Obdam en Hensbroek enerzijds en die van Ursem anderzijds. Obdam en Hensbroek kregen een gedeelte van de Wogmeer bij hun bezit. Het gebied van Obdam dat binnen de in 1625 gemaakte ringdijk van de Heerhugowaard viel, werd door de bedijkers van die droogmakerij gekocht, doch dat van Hensbroek niet, vanwege de hoge kosten.
De Berkmeer, die in 1636 door de heren van Obdam, Opmeer en Veenhuizen gezamenlijk werd drooggemalen, werd net zoals de Wogmeer onder deze drie rechtsgebieden verdeeld.
In 1811 werden Obdam en Hensbroek bij keizerlijk decreet verenigd onder de naam Obdam. In dezelfde tijd moet ook het gebied dat Ursem in de Wogmeer bezat bij Hensbroek zijn gevoegd. Zes jaar later werden Hensbroek en Obdam op verzoek van de verschillende ambachtsheren en de ingezetenen weer tot zelfstandige gemeenten gemaakt. Dit is zo gebleven tot de gemeentelijke herindeling van West-Friesland in 1979.

Obdam behoort tot het MIP-inventarisatiegebied (MIP-regio) West-Friesland, waartoe eveneens behoren de gemeenten Andijk, Barsingerhorn, Drechterland, Enkhuizen, Harenkarspel, Heerhugowaard, Hoorn, Langedijk, Medemblik, Niedorp, Noorder-Koggenland, Opmeer, Sint Maarten, Sint Pancras, Schagen, Stede Broec, Venhuizen, Warmenhuizen, Wervershoof, Wester-Koggenland en Wognum.
De gemeente is ten behoeve van de inventarisatie opgedeeld in de MIP-deelgebieden Obdam, Hensbroek en het buitengebied.
(zie afbeeldingen 1 t/m 7)

2. Bodemgesteldheid

De bodem van het gebied waarin de gemeente Obdam gelegen is, bestaat thans deels uit zandige klei en deels voor wat betreft de droogmakerijen, namelijk de Berkmeer en een gedeelte van de Wogmeer, uit sterk kleiig zand en matig en sterk zandige en lichte klei.

2.1 Bodemsoorten

De basis van het huidige landschap waarin de gemeente Obdam ligt is gevormd in het Suboreaal (3000-8000 v. Chr.), ten tijde van de Westfriese klei-afzettingen. In deze periode kwamen via het zeegat van Bergen twee transgressies voor, van 2500-2000 v. Chr. en van 1500-1000 v. Chr. Tijdens de eerste fase ontstond er een getijdegeul van Aartswoud tot Medemblik. Er werden toen kleigronden afgezet.
Tijdens de tweede transgressiefase ontstond er een nieuwe geul in het zuidelijk gedeelte van het gebied. Het landschap bestond toen uit wadgeulen en kwelders.
Nadat rond 1220 v. Chr. het zeegat van Bergen zich gesloten had, verlandde dit getijdegebied en begon er zich Hollandveen te vormen. Het landschap veranderde in een van opbollende veenkussens, met radiaal afwaterende veenstroompjes. Door ontwatering van het gebied in verband met de ontginning en oxydatie klonk dit veen vanaf de 10de eeuw al in en verdween het in dit gebied al spoedig. Hierbij ontstond een aantal meren, waaronder de Wogmeer.

2.2 Reliëf

In het gebied van de gemeente Obdam is nauwelijks sprake van reliëf. De bodem loopt hier van –0.2 NAP in het noordwesten tot –2.9 NAP in het zuidoosten.

2.3 Afwatering

Het afwateringsgebied van de huidige gemeente Obdam behoorde in 1850 tot het Ambacht van West-Friesland, genaamd het Geestmerambacht. In 1934 nam het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland de Raaksmaatsboezem, de boezem van Geestmerambacht, en een deel van de boezem van het Ambacht van West-Friesland genaamd De Schager- en Niedorperkoggen, de Niedorperkoggeboezem, in eigendom en beheer over en werden deze ambachten opgeheven. De Raaksmaatsboezem werd verenigd met een gedeelte van de Niedorperkoggeboezem en heet tot op heden de Verenigde Raaksmaats- en Niedorperkoggeboezem. Tegenwoordig behoort alleen de polder De Berkmeer tot Het Waterschap Groot-Geestmerambacht. De overige polders maken deel uit van Het Waterschap West-Friesland.

Polder Obdam
Rond 1850 staat de polder Obdam op zichzelf, afgescheiden door wegen, kaden of dijken en bemalen door twee eigen molens. Van deze twee vijzelmolens stond er een in het noordwesten en een in het zuidwesten van de polder, beide uitslaande op de ringsloot van de Heerhugowaard, behorende tot de boezem van Geestmerambacht, de Raaksmaatsboezem. Op de helft van de polder lag in de ringdijk van de Heerhugowaard een duiker om vers water uit bovengenoemde boezem in te kunnen laten. Rond 1940 werd de polder Obdam nog door slechts een windvijzelmolen bemalen met als hulpkracht een stoomgemaal, dat op de plaats stond van de zuidelijke molen die in 1890 afgebroken werd. Windmolen en stoomgemaal sloegen het water op bovengenoemde boezem uit.

Tegenwoordig is er nog een geëlectrificeerde windmolen aan de Verenigde Raaksmaats- en Niedorperkoggeboezem en is het stoomgemaal verdwenen. In het dorp Obdam ligt een klein elektrisch gemaaltje. De polder heeft nog steeds zijn eigen bemaling. In de dijk bij de Berkmeer tegenover de Pompsloot ligt een inlaatduiker.

De polder De Weel en Braken
De polder De Weel en Braken en de tussengelegen percelen land en water, die eveneens binnen een waterkerende ring waren gebracht, waaronder De Poel, De Kleine Veert, De Grote Veert en het Kerkeland, bestond in 1850 uit negen kleine poldertjes die door middel van acht duikers met elkaar onder de sloten van Obdam door waren verbonden. De bemaling van deze poldertjes geschiedde door twee vijzelmolens die het water op de boezem van de polder Obdam brachten. De een stond in de Poel en de andere aan de Zuider-Braak. In 1856 werd de watergemeenschap tussen de poldertjes ten westen en ten oosten van de Kaaggouw, de straatweg tussen Obdam en Hensbroek, verbroken. Niettemin bleef men het water op de boezem van de polder lozen. Ook circa 1940 werd het water van deze polder, zoals ook in 1850 het geval was, vrij op de boezem van de polder Obdam geloosd. De windvijzelmolen in de Zuider-Braak bleef gehandhaafd, terwijl die in de Poel in de loop der tijd door een windmotorinstallatie vervangen was. Tussen De Waal en De Poel lag een ondergrondse duiker evenals tussen de oostelijke poldertjes. Voor het inlaten van water werd in de Middel-Braak tegenover de Tochtsloot ook nog een duiker aangebracht.

De polder De Berkmeer
De polder De Berkmeer werd in 1633 drooggelegd door de heer Van Opmeer en de voogden van de kinderen van de heer van Obdam. In 1850 werd hij bemalen door een vijzelmolen, staande in het westelijke deel van de polder, die het water op de Raaksmaatsboezem afmaalde. In 1877 werd naast de molen een hulpstoomgemaal gebouwd, bestaande uit een locomobiel- een verrijdbare stoomachine- dat in 1925 vervangen werd door een motorgemaal met een vaste stenen behuizing. Men ontdeed de windmolen in dat jaar van zijn roeden en deze werd sindsdien niet meer voor bemaling gebruikt.
Rond 1940 geschiedde de bemaling nog steeds door middel van dit motorgemaal. Het water werd, net zoals in 1850, op de Verenigde Raaksmaats- en Niedorperkoggeboezem- afgemalen. In de loop der tijd is het stoomgemaal afgebroken. De molen is gerestaureerd, geëlectrificeerd en zorgt weer voor het afmalen van het water, dat nog steeds op bovengenoemde boezem plaatsvindt.

De Polder Hensbroek
Ook de polder Hensbroek had in 1850 een eigen bemaling en loosde zijn water door middel van een vijzelmolen op de ringsloot van de Heerhugowaard, de Raaksmaatsboezem. Bij de molenkolk van de Wogmeer lag een duiker in de polderkade, waardoor de polder Hensbroek bij lage waterstand zijn water op de ringsloot van de Wogmeer kon lozen. Voor de inlating van water in de polder dienden twee duikers in het Oudelandsdijkje- het gedeelte van de ringdijk van de Heerhugowaard langs de polder Hensbroek-, één bij de molen en één iets noordelijker. Rond 1940 werd de polder bemalen door een stoomgemaal dat als reservegemaal dienst deed en een vijzelmolen, beide staande aan de ringsloot van de Heerhugowaard en daarop uitslaande.

De vroegere duiker voor het lozen van water op de Wogmeer was in deze periode al opgeheven. De bovengenoemde duikers in het Oudelandsdijkje tot inlating van water heeft men gehandhaafd. Tegenwoordig is het hulpgemaal weer verdwenen. Aan de ringsloot staat een geëlectrificeerde molen. Ten zuidoosten van het dorp Hensbroek staat een klein elektrisch gemaal.

De polder De Wogmeer
De polder De Wogmeer is een droogmakerij uit het begin van de 17de eeuw die gedeeltelijk ligt in de huidige gemeente Obdam.
De afwatering geschiedde rond 1850 door middel van twee vijzelmolens, benedenmolens, staande in het zuidwestelijk deel van de polder, die het water uitsloegen op een molenkolk. Via deze molenkolk werd het water naar de ringsloot van de Heerhugowaard vervoerd, waar het door middel van twee andere molens, bovenmolens, op deze boezem werd afgemalen. Rond 1940 bleken de molens vervangen te zijn door twee elektrische gemalen, die min of meer op dezelfde plaats stonden als de vroegere beneden- en bovenmolens en die het water op dezelfde manier op de ringsloot van de Heerhugowaard loosden als in 1850. Er waren vier inlaatduikers tot het inlaten van water: een bij de voormalige bovenmolen bij de ringsloot van de Heerhugowaard, een in de omringdijk bij de voormalige benedenmolen en nog twee andere op respectievelijk 300 m en 1100 m ten noorden van de laatstgenoemde duiker. Tegenwoordig behoort de polder tot het waterschap West-Friesland. De bovengenoemde bemalingsinstallaties staan nog steeds op dezelfde plaat. Ten noorden van het benedengemaal staat een watermolen aan de zuidwestelijke zijde van de Molentocht die het water op de ringsloot uitslaat.

De polder De Lije
In 1850 was De Lije nog water. Rond 1940 is het meertje drooggemaakt en werd het door een eigenaar onderhouden. Het poldertje werd bemalen door een vijzelmolen en sloeg zijn water uit op de boezem van de polder Hensbroek.

Sinds de ruilverkavelingen van Hensbroek in de jaren '50 en die van Obdam in de jaren '70 is er op het gebied van de bemaling in deze streek het een en ander veranderd. Hoewel de meeste bemalingswerktuigen nog steeds op dezelfde plaats staan en het water nog altijd op de Verenigde Raaksmaats- en Niedorperkoggeboezem wordt afgevoerd, zijn ze alle aangepast en/of vernieuwd. Het waterpeil voor het agrarische gebied is aanzienlijk verlaagd, terwijl dat voor het bebouwde gedeelte nagenoeg hetzelfde gebleven is.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De bodem van het gebied van Obdam is deels als grasland en deels als bouwland in gebruik. Rond 1850 waren er in Hensbroek enkele grote gemengde boerenbedrijven. Een zesde deel van de gemeentelijke grond werd door bouwland in beslag genomen, waaronder een zeer gering percentage tuinbouw. Verder werd er hakhout gekweekt in het lagere deel van Hensbroek. In de crisisjaren van de 20ste eeuw nam de tuinbouw in deze voormalige gemeente enigszins toe, gezien het aantal tuinders dat het toen zeer moeilijk kreeg.
Rond 1940 blijkt Hensbroek voornamelijk een veehoudersgemeente te zijn, met een toenemende rol van de tuinbouw. Ongeveer een vierde van de grond was voor dit middel van bestaan in gebruik. De produkten van de veehouderij gingen naar de zuivelfabriek te Opmeer.
Tegenwoordig is in de polder Hensbroek achter de lintbebouwing langs de wegen veel glascultuur te vinden.
In de voormalige gemeente Obdam was de grond tot en met het einde van de 19de eeuw, begin 20ste eeuw, hoofdzakelijk als grasland in gebruik.
In de 20ste eeuw is de schaal naar de tuinbouwerij over gaan hellen, hoewel rond 1940 het grasland nog meer dan de helft van de cultuurgrond besloeg. Ook hier was de veehouderij op de zuivelfabriek van Opmeer georiënteerd.
Tegenwoordig komt het bouwland in de eerste plaats in het noordelijke gedeelte van de nieuwe gemeente Obdam voor. Rondom het dorp Obdam en ter weerszijden van de spoorbaan Alkmaar-Hoorn speelt de tuinbouw een zeer grote rol. Van de voormalige polders De Weel en De Lijen zijn recreatiegebieden gemaakt.
De polder de Berkmeer is vanaf 1850 geheel als grasland in gebruik geweest. Tegenwoordig vindt hier op zeer geringe schaal akkerbouw plaats. In de Wogmeer zijn vanaf 1850 zowel bouwland als grasland naast elkaar voorgekomen. Ook hier vond men op enkele plaatsen achter de boerderijen glascultuur.

3.1.1 Verkaveling

Oorspronkelijk heeft de verkaveling van Obdam en Hensbroek aangesloten bij die van St. Pancras, zoals de verkaveling van het noordelijker gelegen Veenhuizen bij die van Noord-Scharwoude.
Beide verkavelingspatronen waren van het 11de-eeuwse, opgestrekte type. Na de inbraak van de zee in de 13de eeuw in het stuk land waarin de Heerhugowaard is ontstaan, is het eerstgenoemde verkavelingsgebied van dat van St. Pancras gescheiden en vermoedelijk door deze en volgende inbraken enigszins verrommeld. De Kaaggouw vormt zeer waarschijnlijk het einde van een ontginningsblok. De verkaveling eindigt bij de Spierdijk.
Ten gevolge van de ruilverkavelingen van Hensbroek en Obdam uit respectievelijk de jaren '50 en '70, hebben de kavels grotere oppervlakten gekregen en zijn zij blokvormig geworden. De kavelscheidingen worden gevormd door smalle sloten en door paal en draad langs de kavels.
De verkaveling van de Wogmeer is een rationele strokenverkaveling van een typische 17de-eeuwse droogmakerij, met een middenweg als as, de Wogmeerderweg. In het gedeelte van de huidige gemeente Obdam staan de kavels loodrecht op deze middenweg.
De Berkmeer was oorspronkelijk een zijarm van de Heerhugowaard die diep in het gebied van Obdam binnendrong en ook in de 17de eeuw is drooggelegd. De verkaveling van deze polder is een rationele blokverkaveling, eveneens kenmerkend voor de droogmakerijen uit deze periode. De kavels staan loodrecht op een middenas, hier gevormd door

een middeltocht. Ter hoogte van het huidige gehucht Berkmeer buigt deze tocht enigszins naar het oosten af, waardoor ook de richting van de kavels verandert.
Ten slotte is er nog de polder De Weel en Braken, bestaande uit De Waal of De Weel en de Noorder-, Middel- en Zuider- Braken en enige tussengelegen percelen land en water, gelegen ten Westen en ten Oosten van de Kaaggouw. Deze Weel en Braken, de naam zegt het al, zijn hoogstwaarschijnlijk inbraken van de Heerhugowaard die in de eerste helft van de 17de eeuw zijn drooggelegd door Jacob van Wassenaar, heer Van Obdam. Ook de verkaveling van deze kleine droogmakerijen is een rationele strokenverkaveling met in De Noorder- en Middel-Braken een tochtsloot als middenas waar de kavels loodrecht op staan.

3.2 Landschapsbeeld

Het landschap vertoont hier een afwisselend open en besloten, vlak agrarisch karakter; open voor wat betreft de weilanden en besloten door het voorkomen van beplantingselementen in het gebied langs de wegen. In de recreatieparken van De Leyen en De Weel is de beplanting zeer dicht.
Bebouwing en beplanting langs de vele wegen delen het gebied in verschillende ruimten.
Oriëntatiepunten in dit gebied zijn de kerktoren van Obdam en de windwatermolens van Hensbroek en Obdam bij De Braken en langs de ringsloot van de Heerhugowaard.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

De wegen in de huidige gemeente Obdam waren in 1850 zeer schaars en onverhard. Eind 19de eeuw is een deel daarvan wel bestraat. Langs de grenzen van de gemeente was dit het geval met een deel van de kade van de ringsloot van de Heerhugowaard, de Obdammerdijk, vanaf het zuidelijk einde van de polder De Waal tot de Lutkedijk. Dit hield vermoedelijk verband met het feit dat hier het gehucht Obdammerdijk lag. Op de Lutkedijk lag een verharde weg en vervolgens zuidwaarts over dat gedeelte van de Spierdijk dat tot de gemeente behoorde. Verder liep er een straatweg vanaf de ringsloot van de Heerhugowaard even ten noorden van Rustenburg dwars door het gebied langs Hensbroek en Obdam die overging in de Spanbroekerweg, de Kaaggouw.
Vervolgens was de Middenweg door de Wogmeer, de Wogmeerderweg, nu de Kapelleweg, op dat tijdstip eveneens bestraat en ook de ringdijk van de Berkmeer was verhard. Rond 1940 is er in dit patroon geen verandering waar te nemen. Wel blijken dan op enkele dijken voetpaden te liggen, wat hoogst waarschijnlijk vóór dit tijdstip ook wel het geval geweest zal zijn.
In het kader van de bovengenoemde ruilverkaveling van de beide voormalige gemeenten zijn er enkele verharde wegen bijgekomen, die voornamelijk dwars door het gebied van de polders Obdam en Hensbroek zijn gelegd en zo voor een betere ontsluiting zorgen dan de talloze slootjes en watertjes waarop men vroeger voor het transport was aangewezen.
Een grotere weg, De Braken, is onderdeel geworden van de verbinding van de Ringweg rond Alkmaar bij St. Pancras, de Westerweg, met de Spierdijk ten Zuiden van het dorp Spierdijk. De verharding van de ringkade van de Heerhugowaard is zuidwaarts over een grotere afstand doorgetrokken.

4.2 Waterwegen

De sloten in dit gebied zijn behalve voor de afwatering zeer waarschijnlijk ook voor het transport van met name de tuinbouwprodukten die dit gebied opleverde van belang geweest, bij gebrek aan wegen. Voor de ruilverkaveling is dit gebied vermoedelijk een echte vaarpolder geweest.

4.3 Dijken en kaden

De dijken en kaden in dit gebied dateren allemaal van voor 1850 en hebben in de eerste plaats gediend als waterkering.
De Lutkedijk en de Spierdijk zijn in de middeleeuwen aangelegd tegen overstromingen vanuit de Heerhugowaard.

Tegenwoordig zijn deze dijken en kaden niet meer als zodanig herkenbaar en zijn zij nagenoeg met het maaiveld gelijk komen te liggen.
Een gedeelte van de ringkade van de Heerhugowaard, de Lutkedijk, de Spierdijk en de ringkade van de Berkmeer hebben als ondergrond gediend voor de wegen in het gebied en zijn rond het einde van de 19de eeuw bestraat.
De overige dijken en kaden, de ringdijk en de binnendijkjes van de Wogmeer en de dijk die de grens vormde tussen het voormalige gebied van Hensbroek en Obdam, zijn altijd groen gebleven met hoogstens een voetpad daarop.
In het kader van de genoemde ruilverkavelingen zijn de Zuider-, Midden- en Noorder-Braken ontpolderd en hun ringdijken geëgaliseerd. Van de polder De Waal en van de polder De Lijen zijn, zoals reeds genoemd,

recreatieschappen gemaakt en hun ringdijken verdwenen eveneens.
De ruilverkaveling van Hensbroek heeft ook de Wogmeer niet onaangetast gelaten en ook daar zijn de binnendijkjes met de grond gelijk gemaakt.

4.4 Spoorwegen

Sinds het einde van de 19de eeuw loopt de spoorlijn Alkmaar-Hoorn door het gebied van de vroegere gemeente Obdam. Bij het gehucht Obdammerdijk komt de spoorlijn de gemeente binnen en verlaat deze bij de Spierdijk. In Obdam was en is nog steeds een station. De halte aan de Spierdijk blijkt rond 1940 verdwenen.

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De nederzettingsstructuur van deze gemeente wordt in hoofdzaak bepaald door een zuidwest-noordoost lopende lijn, de Kaaggouw, het einde van een veenontginningsblok, waaraan Obdam en Hensbroek zijn ontstaan. Na de inpoldering van de Wogmeer is aan de middenweg van deze polder, die min of meer evenwijdig aan de Kaaggouw loopt, het gehucht Wogmeer ontstaan. Tevens is aanvankelijk aan de noordelijke ringkade van de Berkmeer en vervolgens aan de zuidelijke ringkade het gehucht Berkmeerdijk ontstaan, dat aan het einde van de 19de-eeuw Berkmeer werd genoemd. Langs de ringkade van de Heerhugowaard in het gebied van Obdam is het gehucht Obdammerdijk ontstaan. Oorspronkelijk bestond de gemeente uit een veenontginningsgebied waarin veeteelt het voornaamste middel van bestaan vormde. Begin 20ste eeuw begon men hier met enige tuinbouw. Rond 1940 was Hensbroek een veehoudersgemeente met enige tuinbouw en Obdam hoofdzakelijk een tuinbouwgemeente met een groot percentage veeteelt geworden. De produkten van de veeteelt gingen naar de zuivelfabriek Aurora te Opmeer en Obdam kreeg zijn eigen groenteveiling aan de spoorlijn.
In de Berkmeer vond en vindt men nog steeds hoofdzakelijk veehoudersbedrijven. In de Wogmeer werd en wordt nog altijd naast de veeteelt veel tuinbouw beoefend. Op een aantal kavels ten westen van de Kooimanweg is een volkstuincomplex ingericht.
Het aantal inwoners van de gemeente is in de loop der tijd heel geleidelijk toegenomen. Tegenwoordig neemt de uitbreiding van het dorp Obdam sneller toe dan die van Hensbroek, omdat eerstgenoemd dorp aan de spoorlijn Alkmaar-Hoorn ligt en een geliefde woonplaats voor forensen is geworden.

5.2 Obdam

In 1850 bestond het dorp Obdam uit een tweezijdige lintbebouwing, veroorzaakt door het feit dat men zich gevestigd heeft op het vermoedelijk iets hoger gelegen, eerdergenoemde einde van het verkavelingsblok.

Einde 19de eeuw geeft hetzelfde beeld te zien, evenals rond 1940.
Na 1945 is zuidoostwaarts een flinke verdichting opgetreden.
Dit is het gevolg van het feit dat het dorp aan de spoorlijn een station heeft en de sterk toegenomen frequentie van de loop van de treinen tussen Alkmaar en Hoorn. Hierdoor komen steeds meer mensen die elders werken hier wonen. Ook de totstandkoming van de Westfrisiaweg zal in de toekomst hier vermoedelijk nog meer aan bijdragen.
Langs de weg zijn op enkele plaatsen nog wegsloten met dammen naar de weg aanwezig, zowel aan een kant als aan beide kanten. Het dorp heeft een kern, gevormd door de kerk en het raadhuis, het doktershuis en de notariswoning.
Sommige huizen staan schuin op de rooilijn en herinneren op deze manier aan de oriëntatie van de percelen van voor de ruilverkaveling.

5.3 Hensbroek

Hensbroek bestond in 1850 eveneens uit een tweezijdige lintbebouwing. Het verschil in bewoning met het einde van de 19de eeuw en de periode rond 1940 is evenmin erg groot als dat bij Obdam het geval is. Alleen is de uitbreiding van het dorp na 1945 veel minder groot geweest dan in het laatstgenoemde dorp, vermoedelijk omdat dit dorp niet direct aan de spoorlijn ligt en daarom minder in trek is voor forensen. Slechts ten

westen en ten oosten van de kern, die gevormd wordt door de kerk, het raadhuis, de school en de onderwijzerswoning, is een geringe verdichting te constateren. Even buiten het dorp is een camping.
Ook hier zijn langs de weg enkel- en dubbelzijdige wegsloten met dammen naar de weg en ook hier nog huizen die door hun schuine ligging op de rooilijn de richting van de kavels van voor de ruilverkaveling aangeven.

5.4 Obdammerdijk

Het gehucht Obdammerdijk telde in 1850 een gering aantal huizen en had een eenzijdige lintbebouwing. Eind 19de eeuw geeft hetzelfde beeld te zien en rond 1940 telt men daar nog slechts een tiental huizen.
De lintbebouwing blijft enkelzijdig. Na 1945 is dit aantal niet veel groter geworden.

5.5 Berkmeer

Rond 1850 heette het huidige gehucht Berkmeer Berkmeerdijk en bestond het uit een klein aantal huizen met een eenzijdige lintbebouwing langs de noordelijke Berkmeerdijk. Rond 1900 is de naam van het gehucht veranderd in Berkmeer en zijn de huizen in aantal verminderd. Circa 1940 telt het gehucht nog ongeveer vijf huizen. Na 1945 heeft men het kennelijk niet meer de moeite gevonden het gehucht als zodanig aan te merken, gezien het steeds geringer wordende aantal huizen. Aan de zuidelijke ringdijk van de Berkmeer is een grotere eenzijdige lintbebouwing ontstaan welk gehucht men vervolgens Berkmeer heeft genoemd.

5.6 Wogmeer

In 1850 had de middelweg in de Wogmeer, de Wogmeerderweg, een tweezijdige lintbebouwing, het gehucht Wogmeer.
Rond 1900 was dit beeld hetzelfde, alleen waren de huizen in aantal toegenomen. De kaart van 1940 liet nauwelijks enige verandering zien. Na 1945 is het aantal woningen flink uitgebreid. Nog altijd bestaat er hier een tweezijdige lintbebouwing.
Aan beide zijden van de weg zijn bomen met wegsloten daarlangs en dammen om van de boerderijen naar de weg te kunnen komen.

6. Bebouwingskarakteristiek

De bebouwing in de huidige gemeente Obdam bestaat uit een concentratie van lintbebouwing in de dorpen Obdam en Hensbroek en een meer of minder verspreid liggende bebouwing in het buitengebied. De streekeigen bouwtrant is vooral zichtbaar bij de boerderijen die behoren tot het type stolpboerderij, met pilasters, kroonlijst en verhoogde middenpartij of dakkapel. Enkele boerderijen worden gesierd door ronde gemetselde schoorstenen. In het buitengebied komt eveneens het rechthoekige boerderijtype onder zadeldak voor. Na de MIP-periode zijn langs de nieuwe wegen en in de dorpen langs de Dorpsstraat en in de erachter gelegen gebieden nieuwe woonhuizen gebouwd. Beeldbepalende bebouwing in de gemeente zijn de kerken, het station en de molens zowel uit- als voor de periode 1850-1940. Opmerkelijk is de hardstenen grenspaal uit 1835 tussen Obdam en Hensbroek met een vlam en met de namen en wapens van beide voormalige gemeenten.

6.1 Obdam

De tweezijdige lintbebouwing in het dorp Obdam bestaat zowel uit kleinere woonhuizen onder zadel- en mansardedak en uit woonhuizen met schuur of met erker, als uit agrarische bebouwing. De boerderijen behoren voornamelijk tot het type stolpboerderij met kroonlijst en dakkapel. De Roomskatholieke St. Victor is enigszins teruggeplaats en onderscheidt zich zowel door de grote schaal als door de bouwstijl van de overwegend sobere bebouwing. In 1891 werd de St. Victor gebouwd naar ontwerp van architect A.C. Bleys. Het is een bakstenen kruiskerk met fronttoren waarin duidelijk invloeden van de neo-Romaanse bouwstijl aanwezig zijn. Direct naast de kerk staat de pastorie, achter de kerk bevindt zich de begraafplaats. Tegenover de kerk staat het grote witgesausde café onder afgeknot dak met dakkapel, "'t Wapen van Obdam". Ook de schaal van enkele woonhuizen, notabelenwoningen, in de directe omgeving van de kerk is royaal. Opvallend in deze gemeente is de notariswoning aan de Dorpsstraat nr. 111. Het is een eind 19de-eeuws woonhuis op onregelmatig grondplan met erker, balkon en verhoogde middenpartij aan de voorzijde. Het is opgetrokken uit baksteen met opmerkelijke siermetselverbanden, baksteen in reliëf en terracotta beelden hoog in de zijgevels. Aan de linkerzijde bevindt zich het uit één bouwlaag bestaande notarieel kantoor met aparte entree.

Het station van Obdam ligt aan de spoorlijn Hoorn-Alkmaar en werd in 1898 gebouwd naar ontwerp van architect Zetten-Andelst. Het bakstenen gebouw bestaat uit een hoog middendeel en twee vleugels die anderhalve verdieping hoog zijn; alle bouwdelen onder zadeldak.
De Nederlandshervormde kerk staat bijna op de grens met Hensbroek, Dorpsstraat 38. Het is een geheel bakstenen zaalkerk uit 1882 onder zadeldak met vierkante houten toren met spits. Opmerkelijk is het klimmend boogfries in de top van de voorgevel en de centrale ingang die in een risalerende bakstenen omlijsting is geplaatst. Achter de kerk is de begraafplaats, links van de kerk staat de vrijstaande pastorie.

6.2 Hensbroek

De woonhuizen in Hensbroek zijn voornamelijk sober en klein, enkele huizen onderscheiden zich door een dakkapel, zoals de renteniers-woningen, of een trapgevel. De boerderijen zijn zowel sober als rijker versierd met pilasters, kroonlijst en verhoogde middenpartij. Het voormalige raadhuis staat direct bij de oude kerk van Hensbroek. Het raadhuis werd ca. 1900 gebouwd en heeft een regelmatig gelede voorgevel met een entree in portiek, een loggia en een centraal geplaatste houten

dakruiter met spits op het zadeldak. De school met onderwijzerswoning uit ca. 1925 staat hier schuin tegenover. De woningen en boerderijen volgen met hun ligging niet altijd de rooilijn en verwijzen zo naar de oorspronkelijke verkavelingsstructuur van het gebied.

6.3 Buitengebied

De bebouwing in het buitengebied is voornamelijk agrarisch en verspreid gelegen. In Wogmeer is de bebouwing geconcentreerder als tweezijdige lintbebouwing bestaande uit agrarische bedrijven voornamelijk op rechthoekig grondplan, al dan niet met voorhuis of apart woonhuis.
Na de MIP-periode werd het lint dichter bebouwd. Opmerkelijk zijn de molens in het buitengebied. De molen van de polder Hensbroek, Oudelandsdijkje, is een in 1866 gebouwde achtkantige binnenkruier.

Verantwoording Inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de periode 1850-1940 in de gemeente Obdam is gekeken naar de gaafheid, de situering en de eventuele architectuur- of lokaalhistorische waarde. De oorspronkelijke functie van objecten was eveneens een criterium voor het plaatsen op de inventarisatielijst; zo werden kerken, pastoriën en molens mede vanwege de functionele waarde geïnventariseerd. Tevens is er getracht om een overzicht te geven van de meest gave exemplaren van de verschillende types woonhuizen en agrarische bedrijfsgebouwen.

De gemeente Obdam kende in de MIP-periode voornamelijk verdichting en uitbreiding langs de bestaande lintbebouwing. Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie was daarom niet relevant.

Geraadpleegde literatuur

Beekhuis, C. *Sociografische beschrijving van de gemeente Obdam,* Haarlem, 1982. Uitgave van de Provinciaal Planologische Dienst.

Directie Algemene Dienst Rijkswaterstaat, *Beschrijving van de provincie Noord-Holland behorende bij de Waterstaatskaart,* 's-Gravenhage, 1950.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland,* Haarlem, 1936.

Bureau Maas, *Landschapsonderzoek Nood-Holland, regio D:* West-Friesland. Uitgevoerd in opdracht van de Dienst Ruimte en Groen (voorheen PPD) van de provincie Noord-Holland, Haarlem, 1989.

Pons, L.J. en prof. dr. ir. Oosten, M.F., *De bodem van Noord-Holland.* Wageningen, 1974. Uitgave Stichting voor Bodemkartering.

Tamis, P., *Ruilverkaveling Obdam.* Heerhugowaard/Obdam, 1978.

Tamis, P., *Rondje Berkmeer.* Heerhugowaard, 1979/1980.

Voets, B, *Hensbroek door de eeuwen heen.* Hensbroek, 1975.

Vries, G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland,* Haarlem, 1864.

Tabel I.

Bevolkingsontwikkeling

	1850	1860	1870	1875	1880	1890	1900	1910
Hensbroek	638	696	849	917	939	900	902	888
Obdam	737	762	878	958	972	977	921	1.052

	1920	1925	1930	1940
Hensbroek	938	946	936	978
Obdam	1.443	1.605	1.828	2.059

	1991
Obdam	**5.943**

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland I t/m X.

2. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850 met de toenmalige begrenzing; Militaire Topografische kaart, verkend 1849-1850. Gegraveerd 1854.

3a. Voormalige gemeente Obdam rond 1867; J. Kuyper, *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869,* Groningen, 1984.

3b. Voormalige gemeente Hensbroek rond 1867; J. Kuyper, *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869,* Groningen, 1984.

4. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1900; Topografische kaart, verkend in 1877, gedeeltelijk herzien tot 1097 en verkend in 1895, gedeeltelijk herzien in 1904.

5. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940; Army Map Service, U.S. Army Washington D.C. 1943.

6. De huidige gemeente Obdam; Topografische kaart 1989.

7. Voormalige grenzen van de gemeenten Obdam en Hensbroek.

8. De boezemgebieden van Noord-Holland.

9. De voornaamste waterwegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850.

10. De voornaamste waterwegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940.

11. De voornaamste dijken, kaden en wegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850.

12. De voornaamste dijken, kaden en wegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940.

13. De bodemkaart van de gemeente Obdam, *De Bodem van Noord-Holland,* Wageningen 1974

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

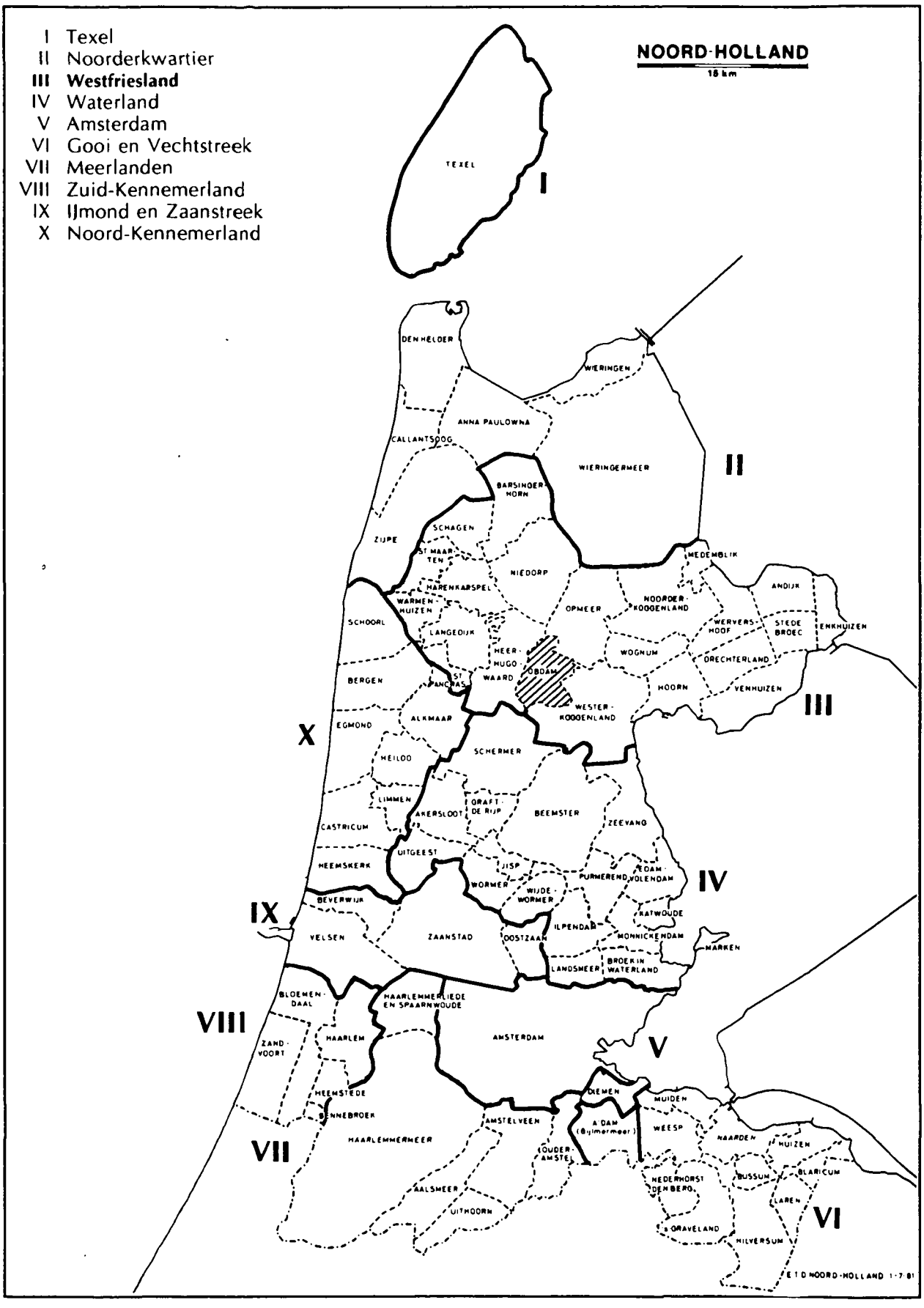

Obdam

2. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850

3a. De voormalige gemeente Obdam rond 1867

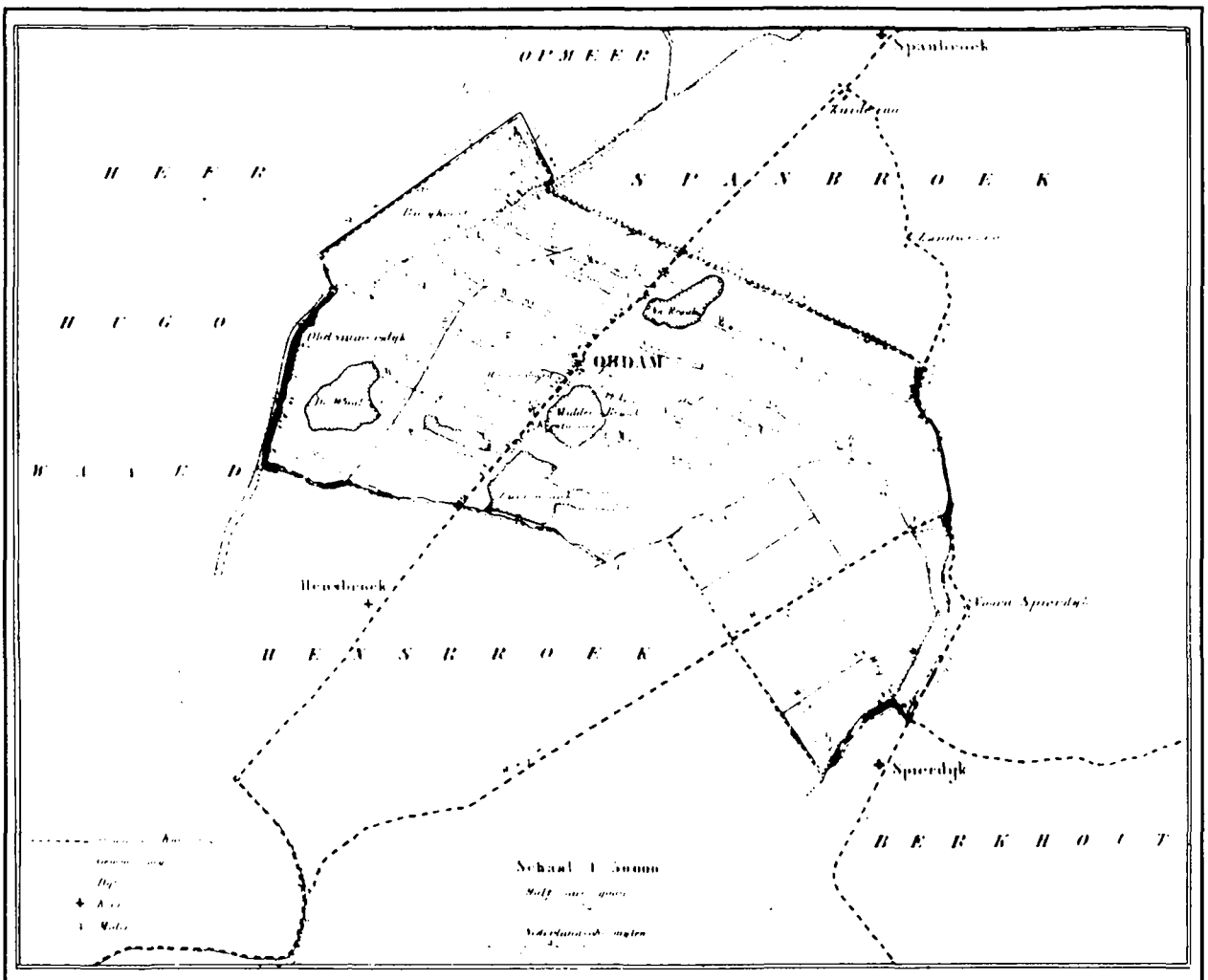

3b. De voormalige gemeente Hensbroek rond 1867

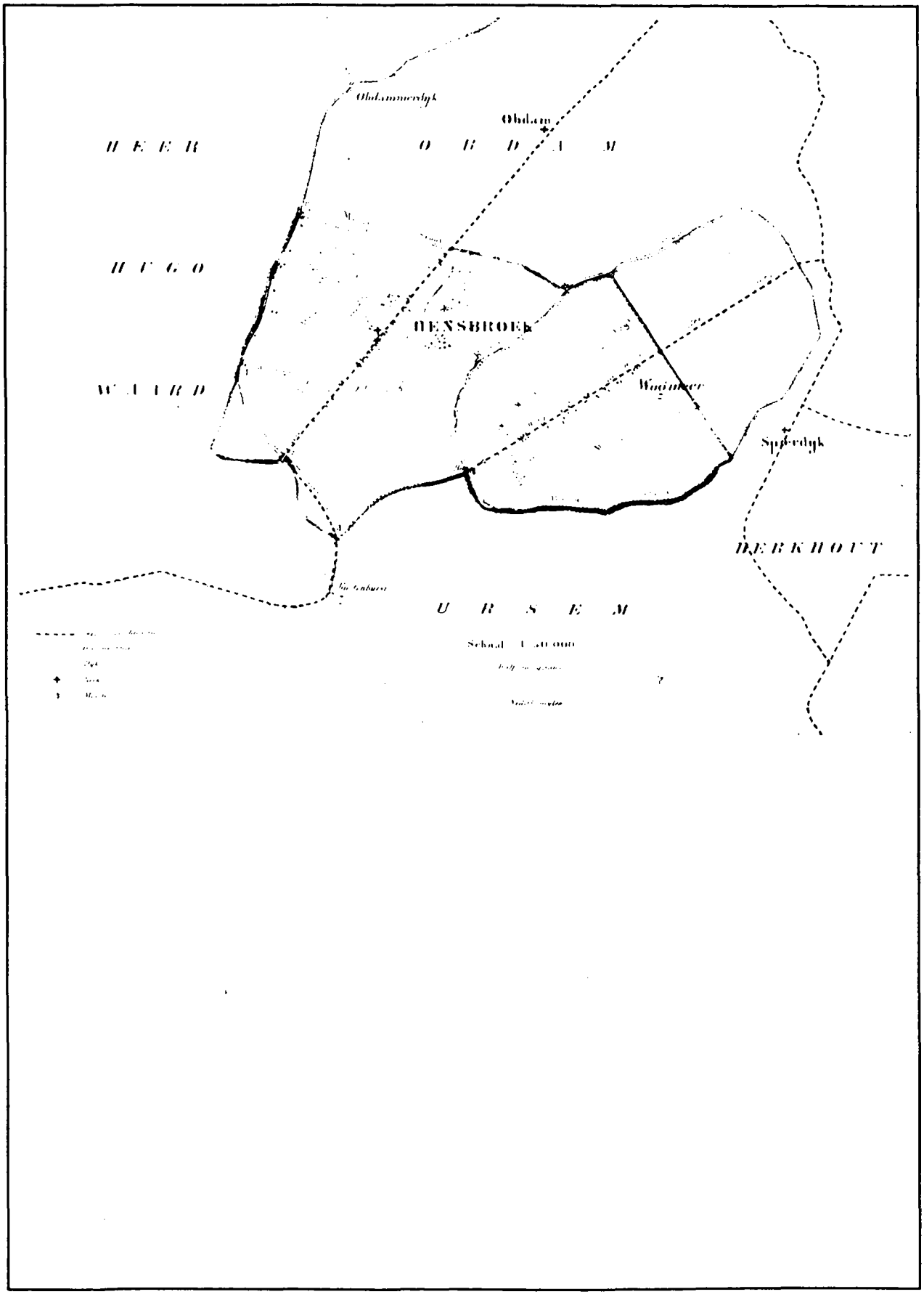

4. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1900

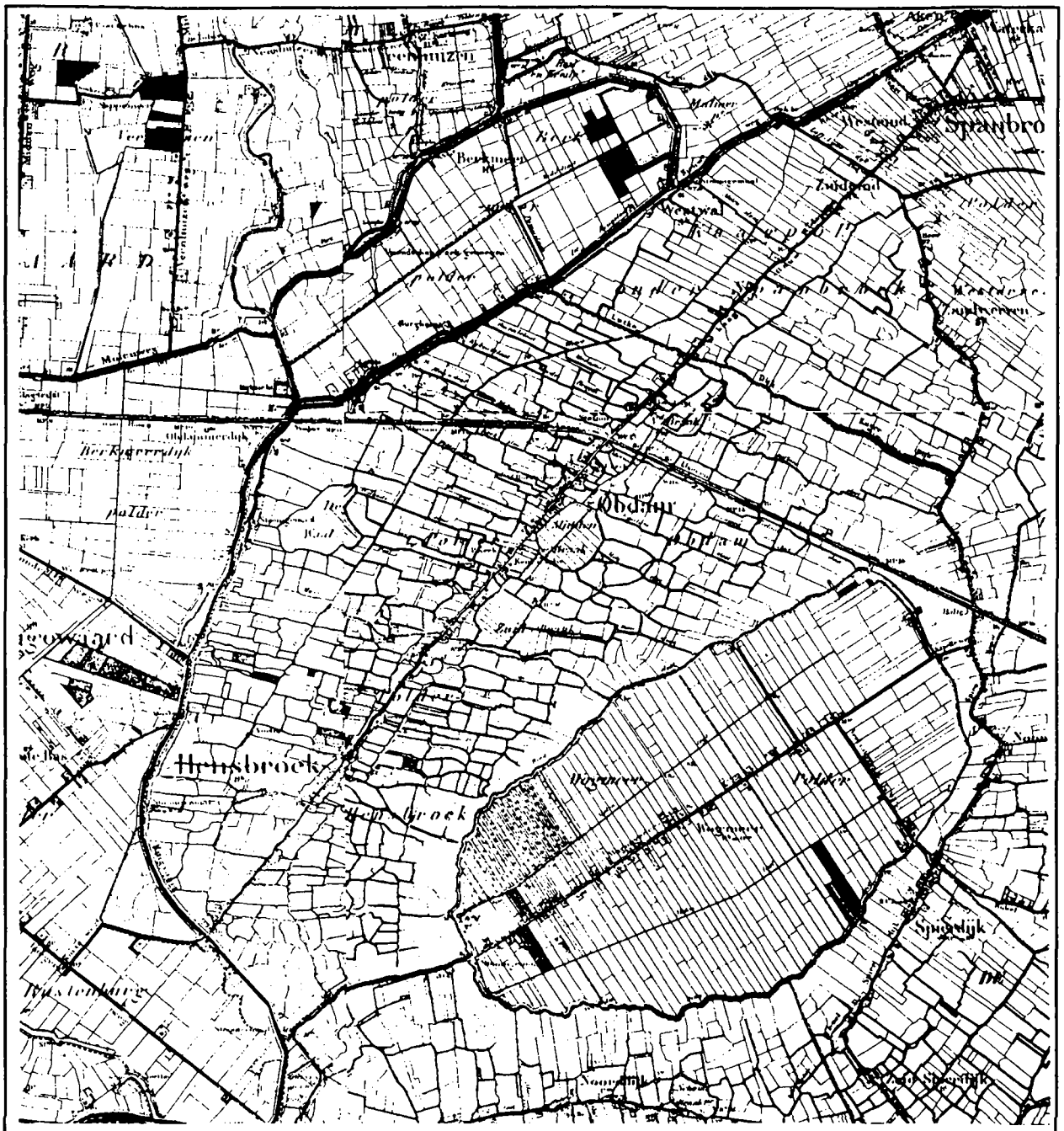

5. De voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940

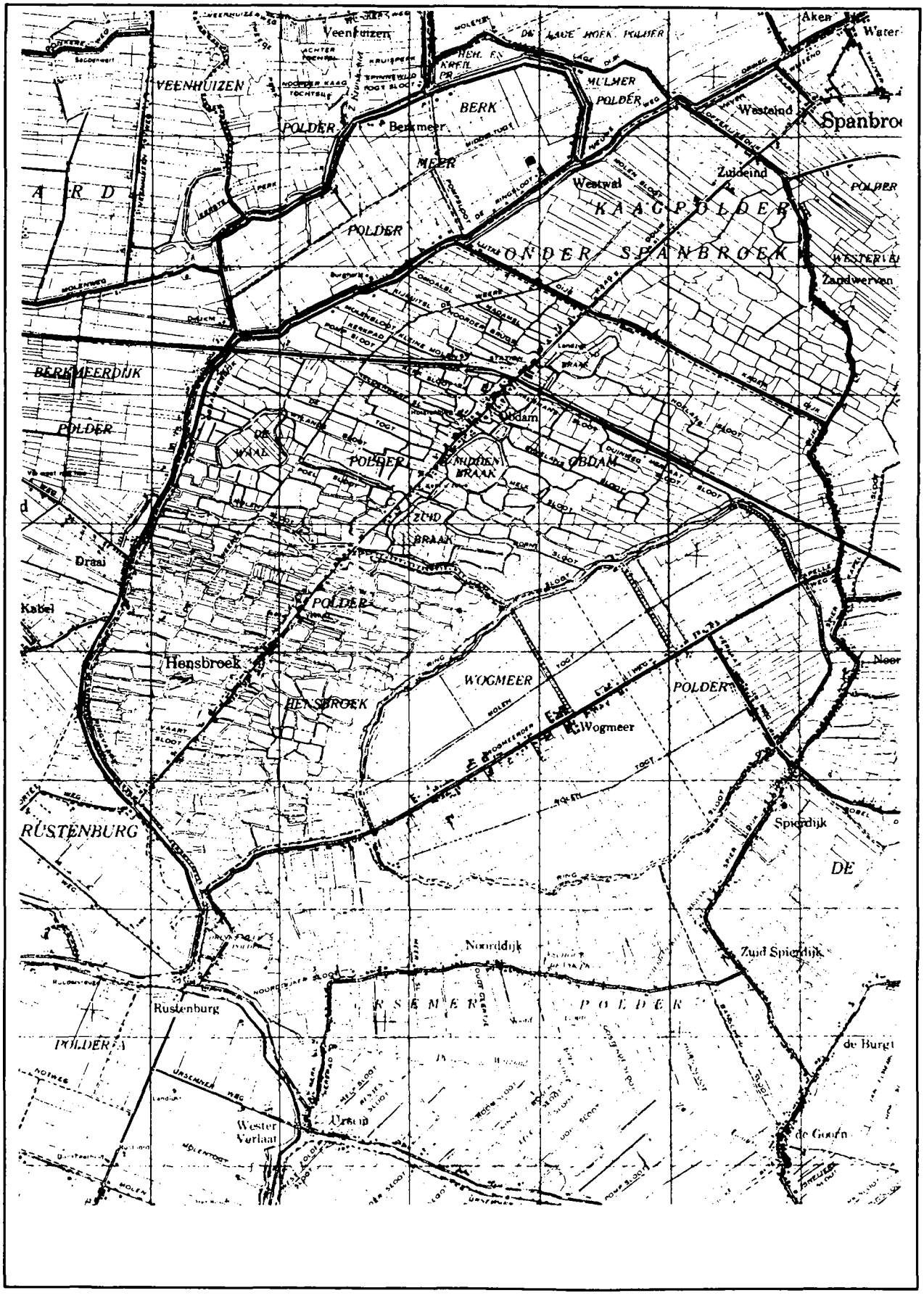

6. De gemeente Obdam in 1989

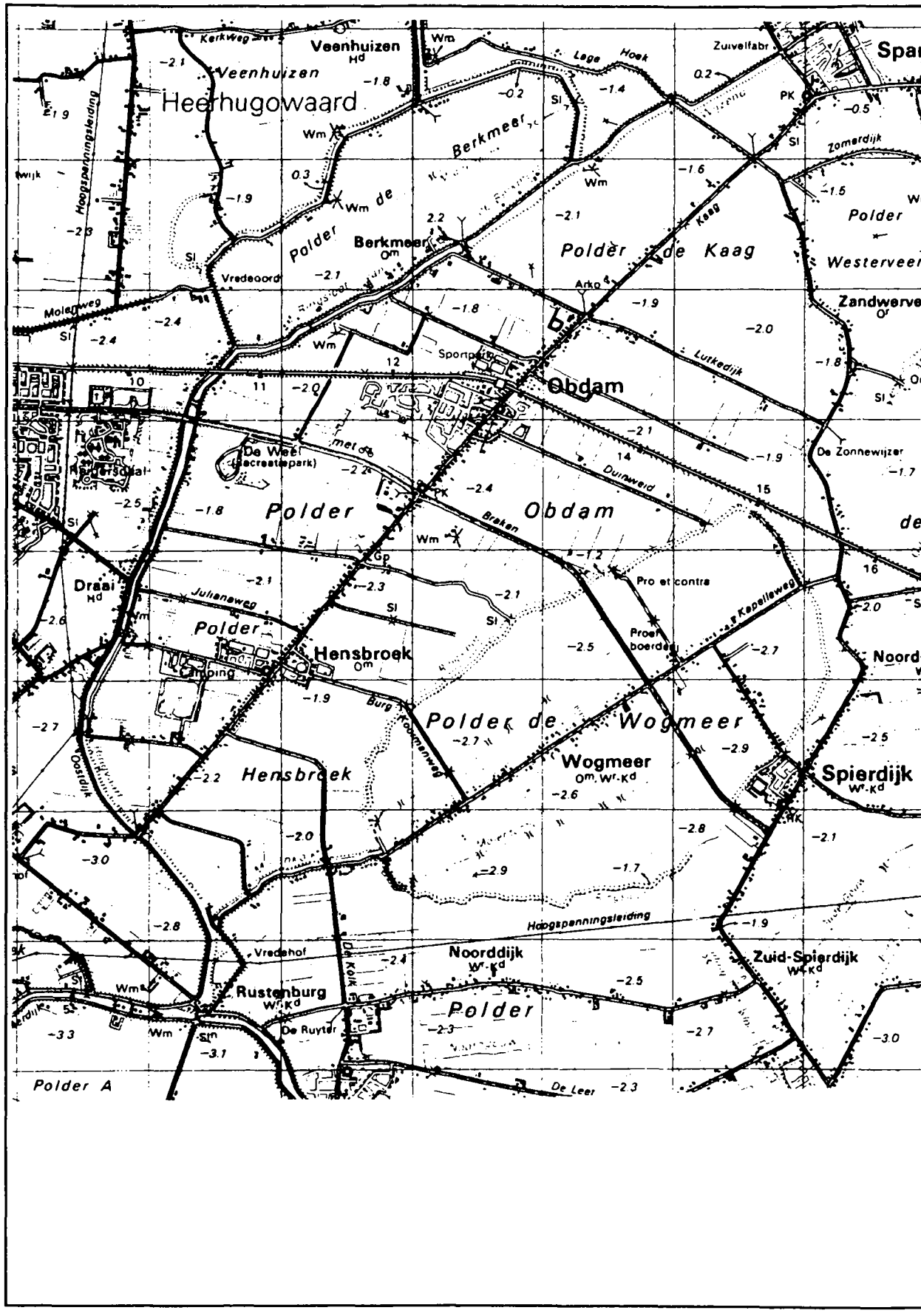

7. Voormalige gemeentegrenzen Obdam en Hensbroek

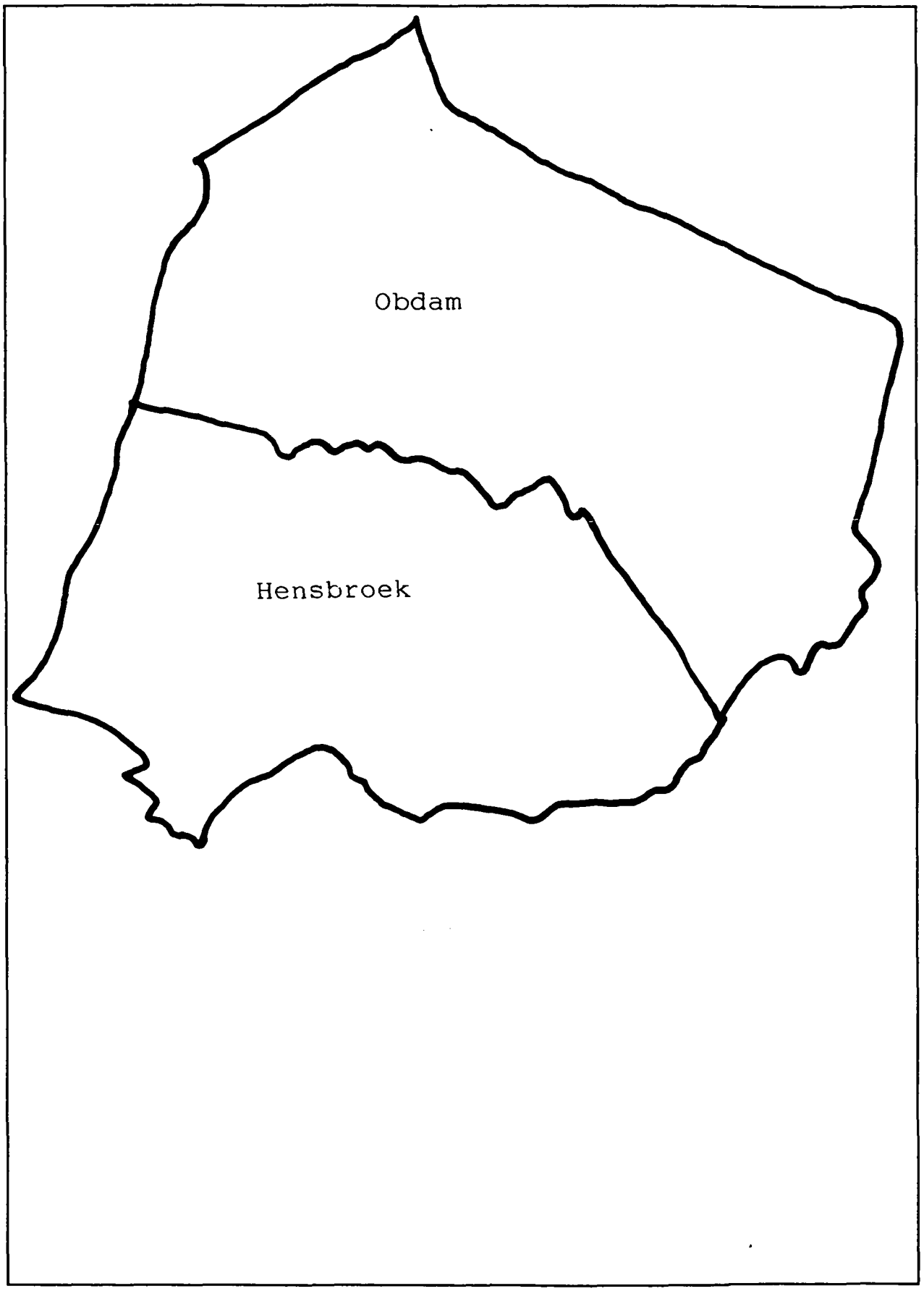

8. De boezemgebieden in Noord-Holland

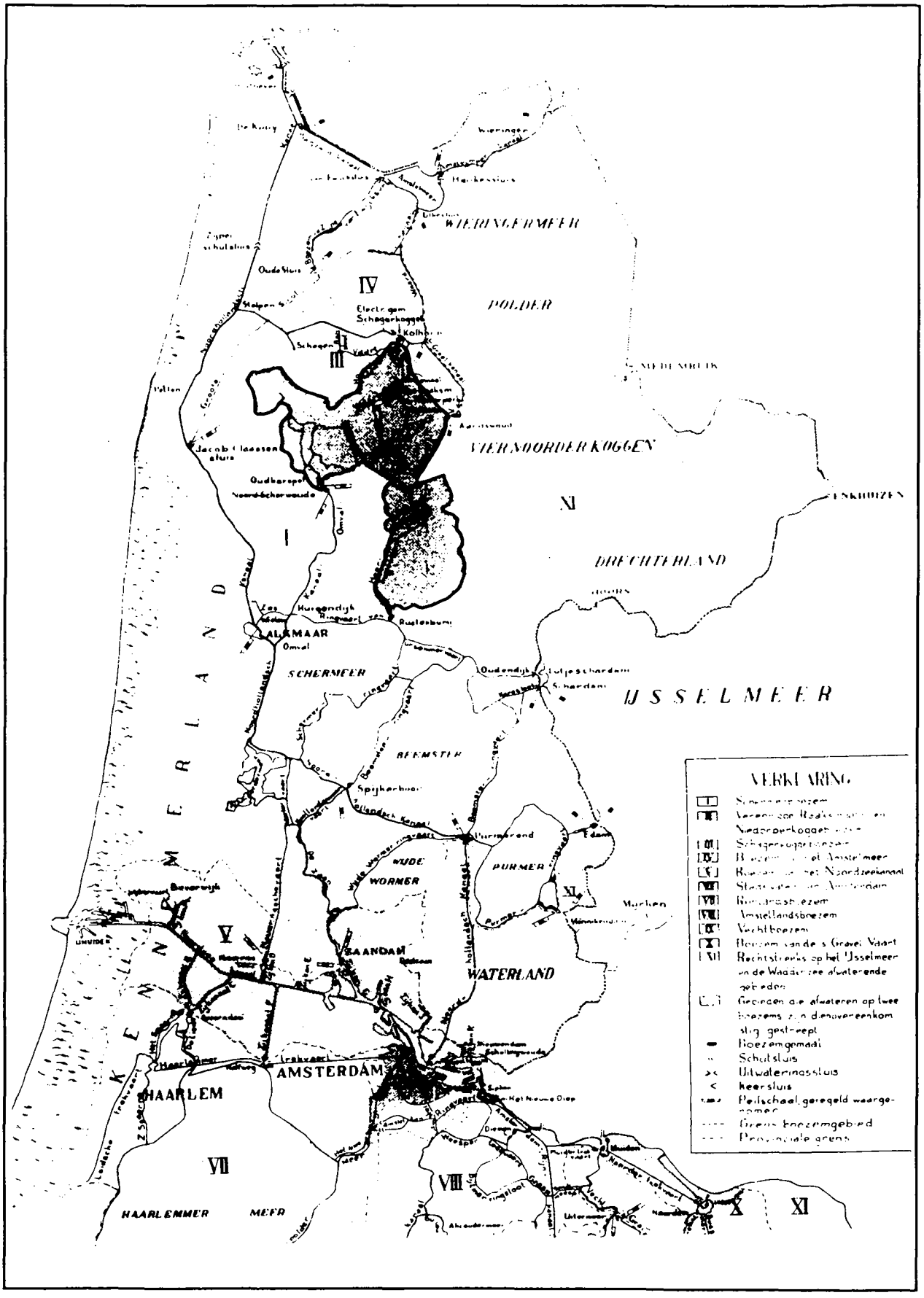

Obdam

9. De voornaamste waterwegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850

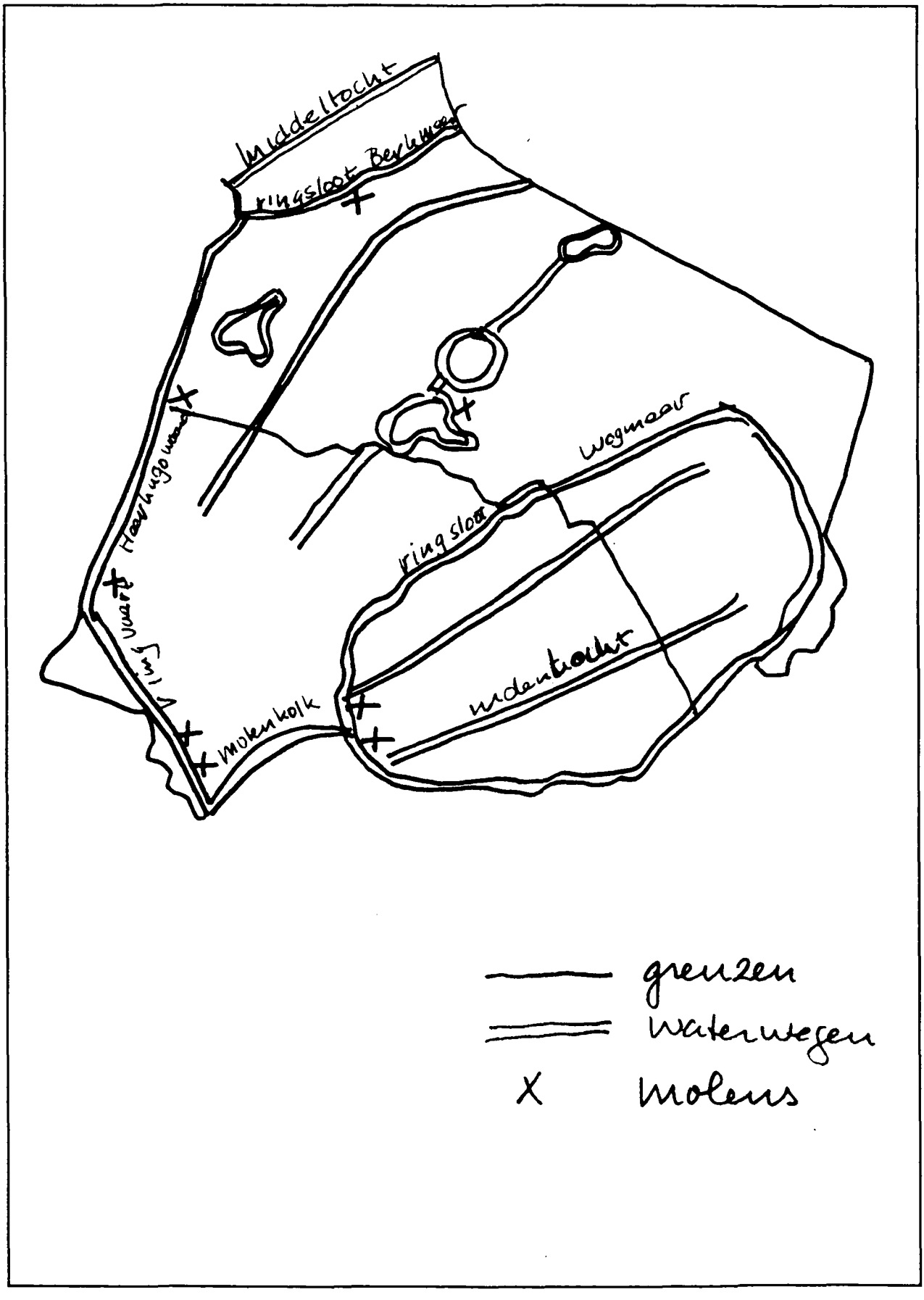

10. De voornaamste waterwegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940

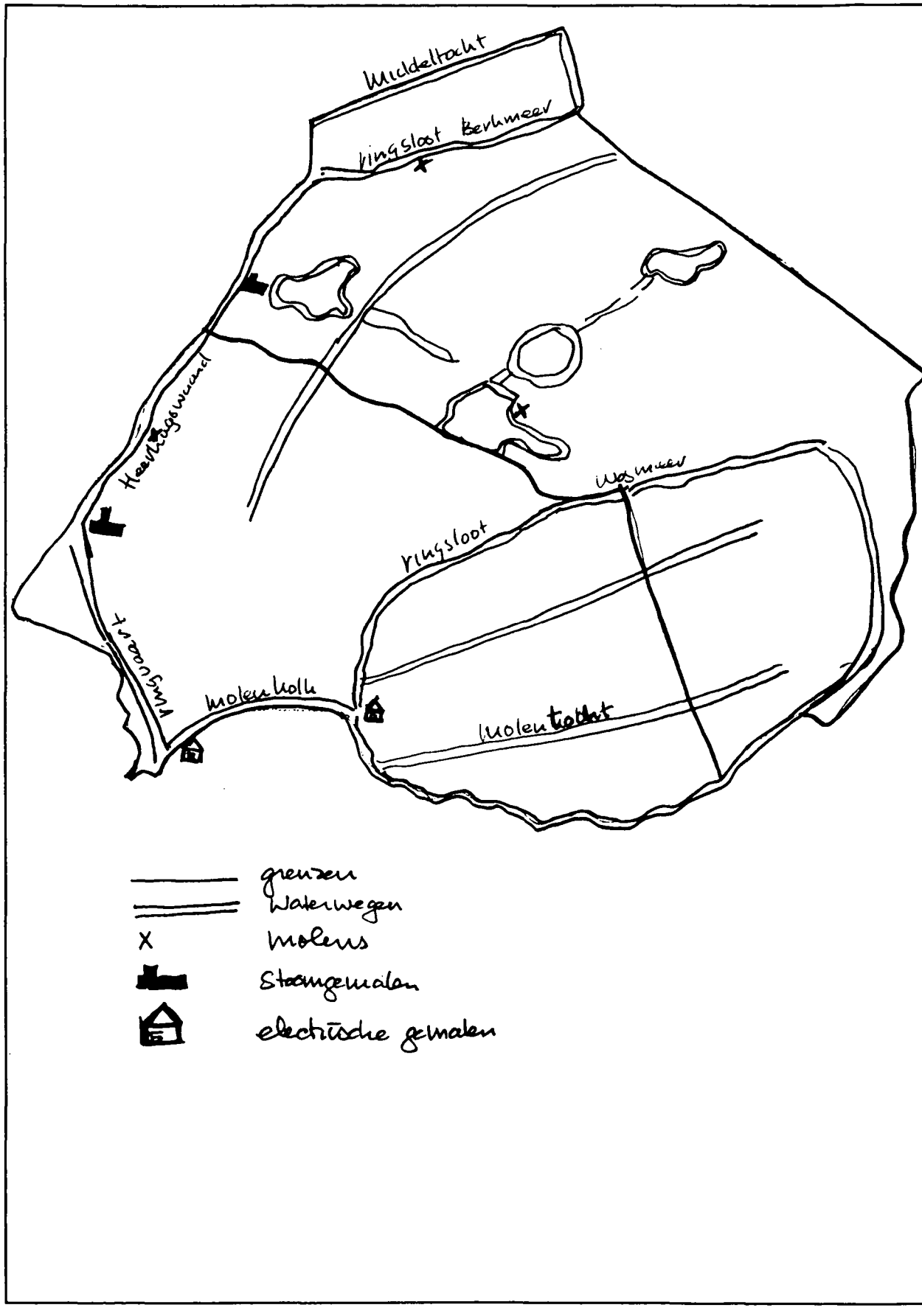

11. De voornaamste dijken, kaden en wegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1850

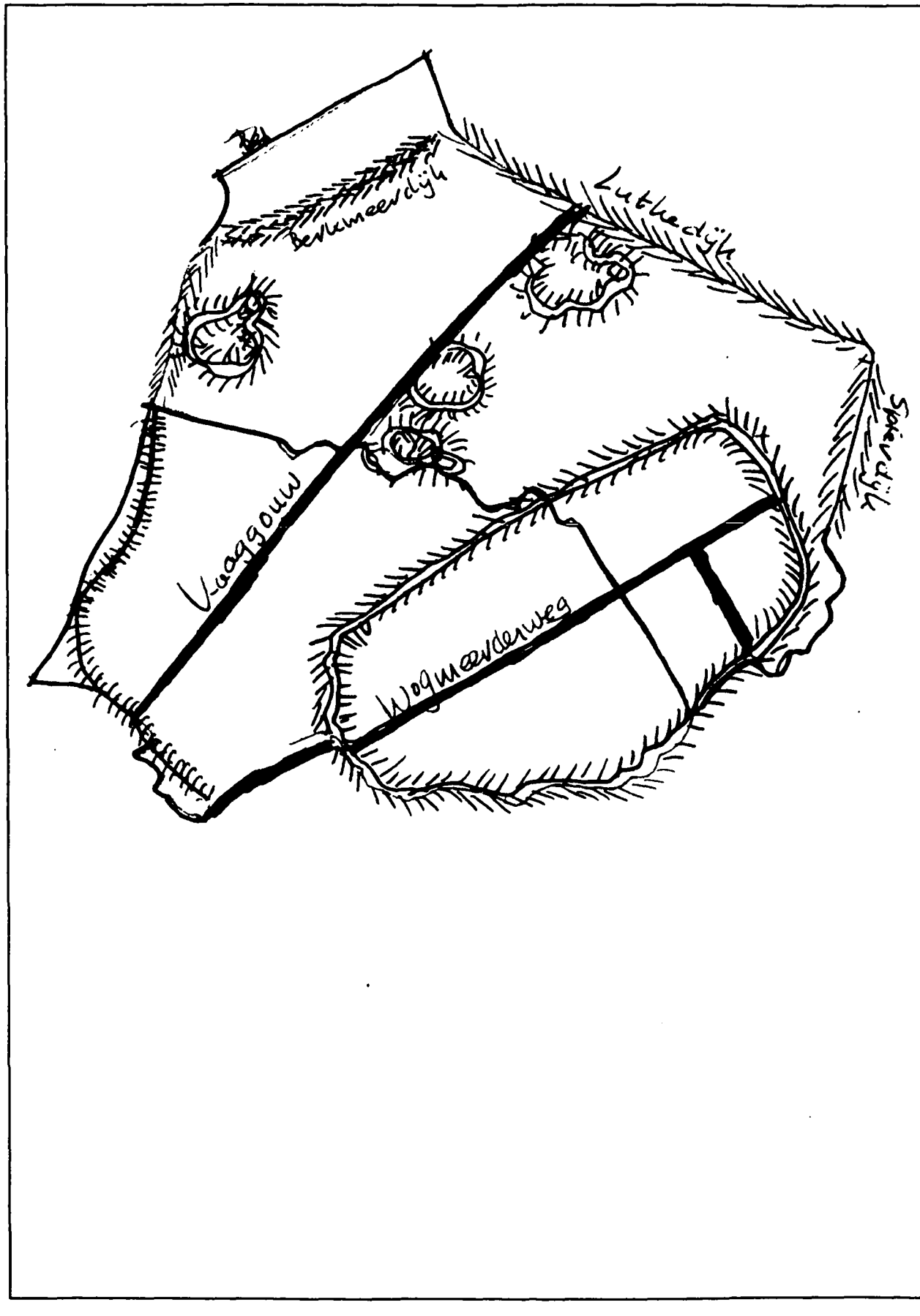

12. De voornaamste dijken, kaden en wegen in de voormalige gemeenten Obdam en Hensbroek rond 1940

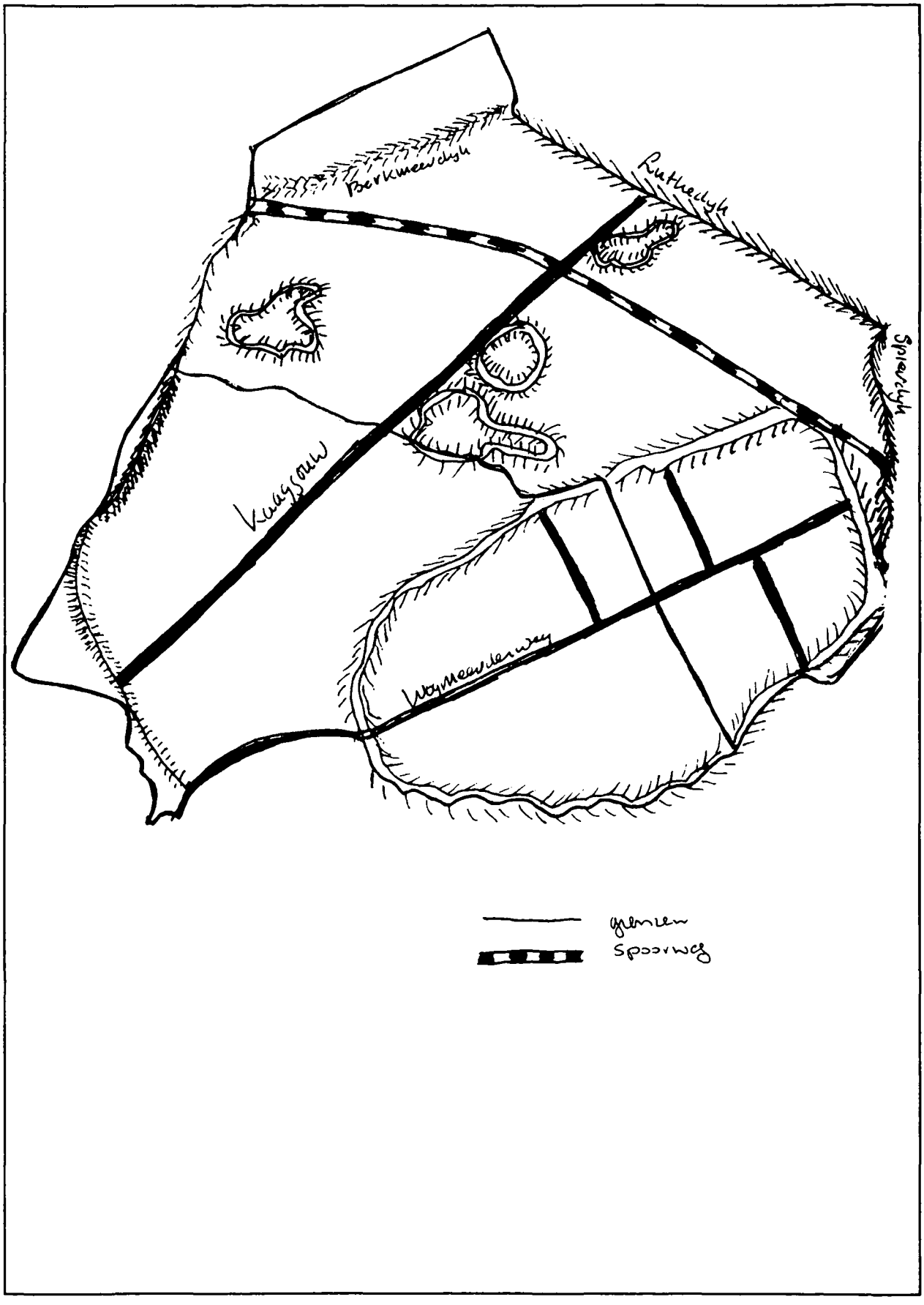

13. Bodemkaart

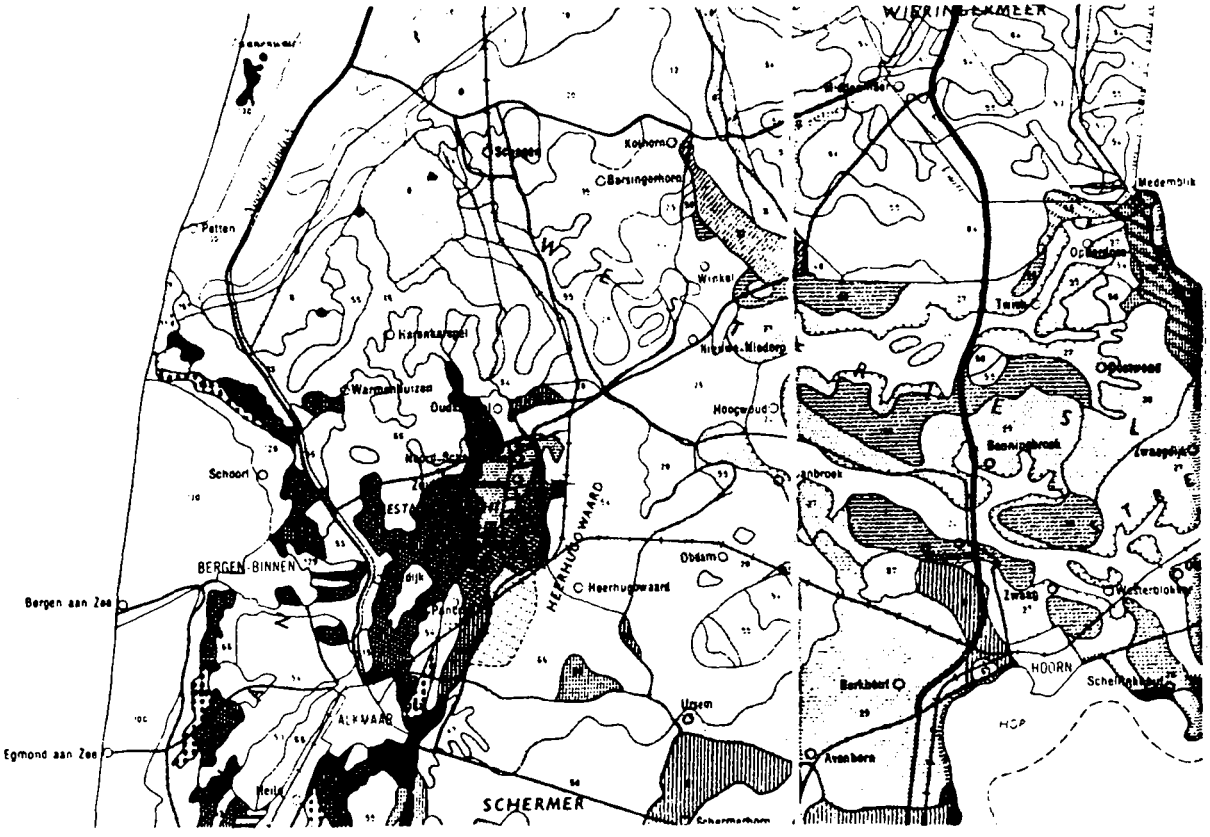

28	zandige klei
54	sterk kleiig zand en sterk zandige klei
55	matig zandige en lichte klei

Register

Gemeente Obdam/Obdam

044	Dorpsstraat 3	Boerderij	11569
001	Dorpsstraat 32	Boerderij	9253
002	Dorpsstraat 36	Pastorie	9254
003	Dorpsstraat 38	Kerk	9255
004	Dorpsstraat BIJ 38	Begraafplaats	9256
005	Dorpsstraat 70	Boerderij	9257
006	Dorpsstraat 79	Boerderij	9258
007	Dorpsstraat 100	Notabelenwoning	9259
008	Dorpsstraat 106	Gemeentehuis	9260
009	Dorpsstraat 110	Woonhuis	9261
010	Dorpsstraat 111	Notariswoning	9262
011	Dorpsstraat 112	Woonhuis	9263
012	Dorpsstraat 114	Dokterswoning	9264
013	Dorpsstraat 132	Café-restaurant	9265
043	Dorpsstraat 149	Pastorie	11568
014	Dorpsstraat 150	Woonhuis	9266
015	Dorpsstraat 151	Kerk	9267
016	Dorpsstraat 152	Café-restaurant	9268
017	Dorpsstraat 190	Woonhuis	9269
018	Dorpsstraat 197	Tuinderswoning en Koolschuur	9270
019	Dorpsstraat 207	Tuinderswoning	9271
020	Dorpsstraat 238	Woonhuis	9272
021	Dorpsstraat 261	Boerderij	9273
022	Obdammerdijk 11	Boerderij	9274
023	Stationsplein	Station	9275

Gemeente Obdam/Hensbroek

024	Dorpsweg 4	Boerderij	9276
025	Dorpsweg 51	Gemeentehuis	9277
026	Dorpsweg 59	Boerderij	9278
027	Dorpsweg 61	Woonhuis	9279
045	Dorpsweg 67	Boerderij	11570
028	Dorpsweg 70	School	9280
029	Dorpsweg 76	Woonhuis	9281
030	Dorpsweg 83	Dokterswoning	9282
031	Dorpsweg 93	Werkplaats	9283
032	Dorpsweg 109	Woonhuis	9284
033	Dorpsweg 118	Herenhuis	9285
034	Dorpsweg 120	Boerderij	9286
035	Oudelandsdijk 7	Molen	9287

Gemeente Obdam/Buitengebied

040	Berkmeerdijk 31	Boerderij	9292
042	Dorpsweg	Grenspaal	9294
036	Kapelleweg 4	Woonhuis	9288
037	Kapelleweg 28	Boerderij	9289
038	Kapelleweg 56	Boerderij	9290
039	Kapelleweg 74	Woonhuis	9291
041	Plempdijk 2	Boerderij	9293

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
mw. drs. H.S. Danner en mw. drs. P.E. Devilee
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, augustus 1994

Obdam